

הרב צבי פרץ חיות ז"ל

(מאה להולדתו)

מאת אריה לנץ

זה לא כבר מלאו מאה שנה להולדת גדול בישראל, מורה הוראה, חכם וחוקר, אציל-רוח ומנהיג ציוני וחברתי חשוב — הרב ד"ר צבי פרץ חיות. הוא נולד ב־13 באוקטובר 1876. הוא היה בן למשפחת רבנים מפארת, מיוחסת ועתיקת ימים. מוצא המשפחה מפורטוגל הקנאית, העקובה מדם יהודי. בימים ההם, במאה החמש עשרה עזבה המשפחה את חצי האי מחמת הרדיפות והשמד וברחה לפרובנס אשר בצרפת. בשנת 1580 הגיע אחד מהם, אחרי גילגולים רבים, לבוהימיה ונתקבל לרב בפראג המהוללת. הוא — ר' יצחק — היה הראשון שקיבל את השם חיות והניח את היסוד למשפחת הלמדנים שנתפרסמה ל־תהילה בישראל. ר' יצחק חיות שימש כרב וראש ישיבה בפראג ואחר־תו נישאה למהר"ל מפראג. הוא גייס דור של רבנים ולמדנים אשר ישבו על כס הרבנות בהרבה קהילות באירופה. הוא היה מחברים של כמה ספרים.

בנו, ר' מנחם מנחם חיות, נהג מנה בשנת 1617 לרב בוויילנא, שם הוא מת בשנת 1636 ומצבתו היתה המצבה היותר עתיקה בעיר. הוא השתתף בישיבות ועד הארצות ב־לובלין וגם חיבר כמה ספרים. לאט־לאט נתפזרו בני המשפחה ברחבי פולין, בייחוד בגליציה. רובם היו רבנים מפורסמים, ראשי ישיבות ומקובלים.

נין של אותו רב מנחם מנחם, שנקרא על שמו, היה סוחר חשוב בברודי שבגליציה וניהל מסחר גדול של אלמוגים בפלורנץ. אחדים מן המשפחה השתקעו באיטליה ובתחילת המאה התשע עשרה הועלו למדרגת רוזנים («גראפים»). הראשון שבהם היה גיורו חיות. כולם

המקובל היום בקרב יוצאי המערב; ואילו רק במחצית השנייה של המאה הבאה, ה־21, גיע שיעור בני עדות המזרח שלמדו יותר מ־13 שנים לשעור המקובל היום בקרב יוצאי המערב.

הפער העדתי קיים גם בתחום הדידור. לפי הנתונים האחרונים: בצפיפות דידור גדולה של 3 נפשות ויותר לחדר מתגוררות 11.4 אחוז מכלל משפחות מיוצאי עדות המזרח, לעומת 0.9 אחוז בלבד מכלל משפחות יוצאות אירופה ואפריקה.

הדבר אולי יפתיע, אולם הפער המצומצם ביותר מבחינה עדתית נמצא דווקא... בבעלות על רכב פרטי. מתברר, כי 20.4 אחוז מכל המשפחות בני עדות המזרח היו בעלות רכב פרטי, לעומת 31.4 אחוז ממשפחות יוצאות ארצות המערב, שהיו בעלות רכב פרטי. מסבר, כי דווקא בקרב ילידי הארץ נמצא האחוז הגבוה ביותר של בעלי הרכב הפרטי. 42.4 אחוז מהם היו בעלי רכב.

אגב, הפירסום של הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה כולל גם נתונים מעניינים על שיעור הנישאים הבין־עדתיים בארץ. אומנם, ה־אחוז המכריע של החתונות בארץ נערך בין חתנים וכלות ממוצא עדתי זהה: כ־41 אחוזים מכלל החתונות היו חתונות בהן נשאו חתנים מיוצאי ארצות המזרח כלות ממוצא זהה. אותו שיעור — 41 אחוז — מכלל החתונות בהן החתנים המערביים נשאו כלות «מערביות». רק 18 אחוז מן החתונות היו חתונות בין־עדתיות.

במספר תחומים חסר מידע כמותי בכלל, או שהמידע הקיים הוא מגובל מאוד.

הפירסום החדש של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינו מתיימר להשלים את החסר. בצדק מציין ד"ר סיקרון, כי זהו רק שלב ראשון בקידום הסטטיסטיקה על החברה בישראל, שבעקבותיו יהיה צורך להגדיר ביתר בהירות את המידע הנחוץ לאיתור הבעיות, לבחינת הקבוצות באוכלוסיה הדורשות טיפול למדידה ולהערכה של השירותים הניתנים להן וכו'.

מבחינה זו — יש לברך על יוזמה זו של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הבעיה היא רק שלא רק החברה בישראל נמצאת במצוקה, אלא שגם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה במצוקה תקציבית קשה, המאלצת אותה לצמצם את היקף פעילותה ולוותר על סקרים שונים שהיא ערכה בעבר בתחומים שונים. לכן, קיימת הסכנה, כי החוברת הראשונה על «החברה בישראל», שפורסמה בימים אלה, תהיה גם החוברת האחרונה מסוג זה.

בינתיים, מה ניתן ללמוד מריכוז הנתונים הסטטיסטיים על בעיות החברה (הנתונים העדכניים ביותר הם לשנת 1974)?

הביטוי המרוכז לפער העדתי הקיים משתקף בנתוני הפער בהכנסות לנפש. הנתונים הקיימים מתייחסים לרמת ההכנסות של משפחות שכירים עירוניות. המצב כיום הוא, שההכנסה לנפש של משפחת שכירים בני עדות המזרח מהווה רק כ־51 מן ההכנסה לנפש של משפחת שכירים מיוצאי ארצות אירופה ואמריקה. בשנת 1971 ההכנסה לנפש במשפחת שכירים מיוצאי עדות המזרח היתה רק 48 אחוז מזו של יוצאי המערב.

יש, אפוא, התקדמות מסוימת בסתימת הפער בהכנסות. אולם המדובר בהתקדמות איטית ביותר.

ממה נובע פער זה בהכנסות?

תשובה: מתברר, כי שעה שיוצאי אירופה ואמריקה עובדים בעיקר בעיסוקים שיש בצידם שכר גבוה, מרבית יוצאי המזרח מאיישים עיסוקים שבתחום עבודות הכפיים, שבצידם שכר נמוך יחסית. ההבדלים בתחום זה הם בולטים ביותר, נתחיל בצמרת. קרוב ל־5 אחוזים מכלל המועסקים בין עדות המערב הם מנהלים, לעומת 2 אחוזים מקרב המועסקים יוצאי עדות המזרח. ועוד 23 אחוז מן המפרנסים יוצאי ארצות המערב הם בעלי מקצועות אקדמיים וחופשיים, לעומת כ־9.5 אחוזים מקרב המפרנסים בני עדות המזרח.

בתחתית סולם העיסוקים המצב הפוך. 19 אחוז מבני עדות המזרח מועסקים בשירותים, לעומת 9 אחוז מקרב יוצאי ארצות המערב. 43 אחוז מכלל המועסקים בני עדות המזרח עבדו בתעשייה, תחבורה ובניין, לעומת 29 אחוז מיוצאי ארצות המערב שעבדו בענפים אלה.

אם נוסיף למיבנה כזה של התעסוקה את העובדה, כי מרבית המשפחות מרובות הילדים הן יוצאות אסיה ואפריקה, הרי יתברר מדוע קיים פער בהכנסות לנפש.

סוגיה לא פחות חשובה היא רמת החינוך וההשכלה. קיים קשר מובהק למדי בין רמת ההשכלה לבין רמת ההכנסות ורמת החיים. וגם כאן הפער העדתי הוא גבוה מאוד, אם כי הוא מצטמצם באיטיות, אולי באיטיות רבה מדי.

על כד פנים, אם בשנת 1961 כ־35 אחוז מכלל יוצאי עדות המזרח מגיל 14 ומעלה היו מחוסרי השכלה ולא למדו אף שנה אחת בבית־הספר, הרי כעבור 14 שנה — בשנת 1974 — רק 22 אחוז מבני עדות המזרח בארץ היו מחוסרי השכלה. זאת — בשעה שרק כ־3 אחוזים מיוצאי ארצות המערב היו ללא שנת־לימוד אחת.

מן הקצה השני הפער עמוק עוד יותר: בשנת 1961 כ־7.5 אחוזים מן האוכלוסיה הבוגרת, בני 14 ומעלה, מקרב עדות המזרח, היו בעלי השכלה של 13 שנות לימוד ויותר. שיעור זה עלה ב־1974 לקרוב ל־13 אחוזים.

ושוב לצורך השוואה: מקרב ארצות אירופה ואמריקה 54 אחוז מכלל המבוגרים למדו יותר מ־13 שנה.

אם קצב רכישת ההשכלה בקרב עדות המזרח יימשך כפי שהיה ב־14 השנים האחרונות, הרי יעברו עוד כעשרים שנה עד אשר יצטמצם כליל אחוז אלה מבני עדות המזרח שלא למדו בכלל לשעור

אבל גם את המקור שממנו אני שואב כוחות אלו. אם מבקשים אתם אדם אשר ידיעותיו בחיי הרוח היהודיים הם לא־שיגרתיים, אדם החדור אהבה לזהות, אינסופית לעמו, אדם המוכן להקריב את טיפת דם לבבו האחרונה בעד היהדות; אדם נוח לבריות כשהשעה דורשת, אולם למען הצדק אין כמוהו לעקשנות וא־יתלות — אני האיש."

בכוחות נפלאים אלה החל לבנות את אוצרותיה הרוחניים והחב־רתיים של הקהילה. הוא ייסד גימנסיה עברית, את "הפדגוגאן העברי למורים", מוסד עליון שבו נתרכזו טובי המורים והמלומדים של הדור כפרופסור אביגדור אפטוביצר, שמואל קרויס, צבי דיזנדרוק, אברהם בן יצחק סונה, משה אהרן וויזן, שלום ברון, ולמן שור והוא עצמו — כפרופסור בלימוד וחקר התנ"ך. הרב חיות השיב לאיתנו הרוחני וה־כספי את בית המדרש לרבנים שהוא עצמו היה חניכו ואשר בראשו עמד ר' אריה שוורץ.

הוא התסיס את הרגש ואת המחשבה של יהדות וינה בנאומיו־דרשותיו הנכנסים ללב, נאומים שהצטיינו בבהירות שפתם, בפשטותם ובעמקם גם יחד ובאהבת ישראל עמוקה, דרשות שנישאו לרוב לפני היכל שהיה מלא מפה לפה. הוא דאג לצרכי ציבור, למוסדות לנצרכים ולאלפי הפליטים במסירות נפש ואירגן עזרה סוציאלית ממדרגה ראשו־נה באופן מופתי.

ולא די היה לו בכל אלה. היה גם אחד ממנהיגי התנועה הציונית העולמית ושימש במשך שנים כנשיא הוועד הפועל שלה. הוא עמד בתוקף על ציונותו כנגד כל מנהיגי הקהילה המתבוללים, מתנגדי הציונות.

על אומץ לבו ומסירותו לציונות יעיד הראיון שהיה לו עם הקי־סר קארל. יורשו של פרנץ יוזף, בשני לאוקטובר 1918, רק כחמישה חודשים אחרי התמנותו למשרתו הרבנית. גרמניה עמדה לפני תב־ר סתה. בסוף הראיון שאל אותו הקיסר: "וכי במה חשובה פלשתינה בשביל היהודים?" תשובתו של חיות היתה ברורה ומוחלטת: "היה־דות מפוזרת ונפוצה בכל חלקי תבל. כל חלק נלחם לבדו על קיומו. נס הוא שעלה בידיהם להתקיים עד כאן. אפילו יהודי חבש, שלא היו בקשר אתנו קרוב לאלפיים שנה, נשארו ביהדותם ואמונתם. בכל זאת אי־אפשר לעם לבנות את קיומו על הנס. הוא צריך מרכז לאומי ודתי".

הקיסר: "ורק פלשתינה יכולה להוות מרכז זה?"

הרב: "ארץ ישראל היתה ערש העם מאז ולא־רץ זו אנו קשורים באהבה ובגעגועים אלפי שנה".

לא חת הרב ולא היסס, שלא כמנהיגי הקהילה אשר הזדרזו מיד לנזוף ברב ולהדפיס כרוז של "מחאה כנגד המסקנות הציוניות בשי־חתו עם הקיסר קארל".

עוד בנאומו הראשון לפני ראשי הקהילה העיד על עצמו שהוא איש לבלתי חת. ואלה הדברים שאמר: "באתי בזה לשרת את עמי בכל נפשי. מלבד זה אינני עבד לשום איש. על מצפוני אין שום שליט, מלבד קול אלהים העולה מלבבי. כל מי שחושב שיוכל להטות אותי מדרכי על־ידי איומים או פיתויים, ייתקל בצור חלמיש".

נרגש ומלא תקווה יצא בשנת 1925 לחנוכת האוניברסיטה העב־רית בירושלים. הוא קיווה, שחלום חייו — להיות ממנהיגי ומורי האוניברסיטה ולהשתקע בירושלים — יתגשם עכשיו. רבים האמינו שאין כמוהו ראוי לכתר זה. ביאליק אמר עליו שהוא, הרב חיות, הוא מוכשר ביותר לנשיאת האוניברסיטה. אולם למרות כל הישגיו הגדו־לים בחינוך, במחקר ובמנהיגות לא הגיע לכך. כוחות חזקים עמדו נגדו ומנעו ממנו את מה שראה כיעוד חייו. מאוכזב אך לא מר נפש שב לווינה להמשיך במיפעל חייו, שציין בסוף אותו נאום לפני מנהיגי הקהילה. ואלה המילים: "כל הלמות לבי, כל כוחי, כל פרי רוחי, כל יום ויום של חי יתנו מוקדשים כל כולם ליהדות ולמישמתה התיס־טורית".

ב־13 בדצמבר 1927 שבק פתאום חיים לכל חי מהתקפת־לב והוא רק בן חמישים ואחת שנה. בדמי ימיו ובשיא כוחותיו הרוחניים נפטר. אולם הוא היה מוכן לזה, כי מודע היה לירושת מחלת הלב שקיצרה את ימיהם של רבים במשפחתו ומפני זה גם לא נשא אשה ומת ערירי. אולי גם מפני זה התמכר כה הרבה לנוער, גם אהב ילדים בכל נפשו ומאודו כפי שמעיד עליו המנהיג הציוני הידוע מווינה, רוברט שטריקר

נשארו נאמנים לעמם ודבקים ביהדותם. בנו של מנחם מנוש הנין היה סוחר משכיל ובנקאי, והיה שותף לבית הבנק הידוע "ברנשטיין, חיות ושות'". לימים שונה השם לבנק מאיר חיות ובנו.

בנו של בנקאי זה היה הרב הגאון, גדול הדור ר' צבי הירש חיות. הוא היה בעל כשרונות גדולים וזכרון מפליא. ידע לא רק את התורה ואת התלמוד ואת הספרות הרבנית אלא גם למד חכמות אחרות. הוא היה רב בזולקוב. התיידד עם המשכילים החשובים בני דורו כריב"ל ור' נחמן קרוכמל ועמד בבחינת "המגיסטר" במכון לפילוסופיה באר־ניברסיטת לבוב (בשנת 1847). עם כל אדיקותו היה נוטה להקלה ותומך בבעלי ההשכלה.

צבי פרץ, הנכד, בן ר' שלמה, הראה כשרונות נעלים גם הוא. היה בעל זכרון נפלא. עילוי ומתמיד מילדותו, למד תורה בעיר מולדתו ברוידי מפי אביו שאף על פי שעסק בפרמקטיא היה למדן גדול ומוסמך ומפי דודו הרב יצחק חיות. הוא סיים חוק לימודיו בגימנסיה הגרמ־נית־יהודית אשר בה היו התלמידים חופשים מחילול שבת. אחר־כך נסע לווינה ושם המשיך את לימודיו בבית המדרש לרבנים ובאוני־ברסיטה.

בהיותו בן עשרים ושתים היה מוסמך ומדופלם ומוכן לקבל עליו עול חיים ומנהיגות. אמנם הציעו לו את כס הרבנות בעיר החשובה דרוהוביטש, אלא שההצעה נכשלה מפני שהבחור הצעיר לא רצה ללבוש קפוטת כמנהג הרבנים מהדור הישן.

לאחר ארבע שנים, שבהן הורה בגימנסיה בלבוב ושימש ספרן במכון למזרחנות בווינא נקרא ללמד בבית המדרש לרבנים בפלורנץ שבאיטליה, ולאחר זמן גם נתמנה דוצנט באוניברסיטה של אותה עיר. בזמן ההוא כבר היה ידוע כחוקר תנ"ך מובהק שהדפיס לא רק מאמרים בעתונות, אלא גם שני ספרים חשובים, מחקר באוונגליון של מרכוס וביאור על ספר משלי.

יהדות איטליה — כעתה, כן גם אז — עמדה על סף הטמיעה. ההתבוללות ונישואי התערובת היו בשיאם. הרב, הפרופסור הצעיר, חדור אהבה עמוקה לעמו ומסירות לנצח ישראל, התמסר בכל כוחו־תיו להשיב את לב הנוער למקורו והצליח באופן יוצא מן הכלל. כנותו, להט רגשותיו וידיעותיו המרובות עמדו לו להשפיע על הדור הצעיר. הוא יסד מועדונים ונתן שעורים, הוציא עתון עם מאמרים וחדשות שמשכו את לב הנוער ובמשך זמן קצר התחילו שוב חיים יהודיים שוקקים בפלורנץ וסביבותיה, ונוער רב שב ליהדות ולציונות. פעולתו והצלחתו היו לשם דבר.

כעבור עשר שנים נקרא לעמוד כרב בראש קהילת טריאסט. וגם שם חולל נפלאות ברוב מרצו, בכוח הבנתו ורוחו הנחושה. עם כל פעלתנותו החברתית לא הוניה את מחקריו בכתבי הקודש וכבר יצא לו שם עולם של חוקר מעמיק ומחדש. שש שנים עשה בעבודת הקודש בטריאסט עד אשר נקרא בשנת 1918 לעמוד בראש קהילת וינה. הרב גידמן בעצמו, ידידו, מעודדו ולבסוף מתנגדו של הרצל, המליץ עליו לפני חברי הוועד לקבלו כממלא מקומו.

הוא מצא לו כר נרחב לפעולותיו בווינה — הקהילה היהודית הגדולה והמפורסמת, אשר בראשית שרותו בה עדיין היתה בירת הקיסרות האוסטרית, על מיליוני היהודים שדרו בתוך גבולותיה ועם גמר המלחמה נתמלאה יהודים פליטים מכל קצווי הארץ וגם שימשה להם מעבר חשוב מן המזרח למערב. בווינה, עיר היהדות המתבוללת מדורות והיהדות המזרח־אירופית כאחת, בעיקר הגליצאית, התוססת, הלאומנית והיוצרת והולכת וכובשת לה עמדות חשובות — מצא לו סיפוק ואתגר והכניס לתוכה רוח חיים יהודית שלא היתה כמוה לפניו. בשלושה דברים הצטיין הרב צבי פרץ חיות — א) בידיעה עמרי־קה ומקיפה של שורשי היהדות; ב) בידיעה מקבילה של התרבות האירופית והלשונית החשובות של עמיה; ג) באהבה ומסירות ללא־גבול לעמו, לקיומו ולהמשכו. הוא היה גם מורה ומחנך וגם מנהיג מחונן וכשרוני. אולם על הכול בורך במזג חם, באישיות קורנת, במצ־פון ער ובעקשנות יהודית לעמוד לימין הצודק בלי עירעור ותווה.

בנאומו אל פרנסי הקהילה, שעה שהתייצב לפנייהם בפעם הראשונה, ציין בעצמו את כוחו ואת כשרונו בדיוק נמרץ, בהכירו היטב את כו־חות הנפש הפועלים בקרב. וכה אמר: "יודע אני את גבול כוחותי,

לאורו של שיר עברי בניו־יורק

מאת רנה לי

מהו שיר? וחלק וזרן בספרם על התיאוריה של הספרות מקדי- שים פרק שלם לדיון בנושא זה. כמו שנכון הדבר לגבי שאלות אונטו- לוגיות (שאלות הדנות במהות) בדרך-כלל, אף כאן קשה התשובה ואינה מספקת. לעולם מתקשה אדם כאשר הוא תוהה על מהות דברים, כיוון שכל דבר ידוע לנו אך ורק דרך התייחסותו אלינו. כך שואלים וולק ווורן: האם השיר הוא פיסת הנייר עליה נכתב? האם הוא הצלילים שקולטת האוזן? האם נעוץ הוא בחוויית הקורא? או, בחוויית הכותב? וכן הלאה שאלות למכביר אשר התשובה על כולן שלילית. לאמור: אין השיר זהה עם פיסת-הנייר, או עם הצלילים, אינו זהה עם החוויה למרות שרק באמצעותה אפשר לדעתו. השיר קיים לו לעצמו ואולי מחייך בסתר לתומו למראה כל הנסיונות הנואשים למצותו בהגדרה. סוף-כל-סוף אילו אפשר היה להגדירו ייתכן שהיה יוצא מגדר שיר ונכנס לתחומה של המתמטיקה... מי יודע?

אבל אין אי-האפשרות להגדיר מונעת בידנו לדעת את השיר, ליהנות ממנו, או לסווגו לסוגים שונים, כגון שיר לירי, שיר אפי וכיו"ב, או שיר אנגלי, שיר עברי, וכיו"ב. מפתחות רבים לסוגים. כאשר מדובר בשיר עברי מכוונים לשיר שנכתב בלשון העברית. לגבי השיר השפה היא עניין שבמהות. לא רק שאין קיום לשיר ללא שפה אלא שפעמים רבות אין להפריד בין תוכן לצורה. לאמיתו של דבר, נושא השיר, העל מה, מספר לנו פחות אודות השיר מאשר האיך, אופן הטיפול בנושא. אם נעייך, לשם השוואה, בשני שירים שהנושא המשותף להם הוא הנשר, האחד שירו של ע. הלל, והאחר הלא הוא "עיט", עיט של שאול טשרניחובסקי, לא נמצא קירבה בין שניהם. לעומת זאת, אם נשווה את שירו של טשרניחובסקי עם שירו של בלייק הידוע על הנמר, נמצא קירבה רבה הן מבחינה רעיונית והן מבחינה ריתמית. בראש וראשונה אין שיר אלא ביטוי לרגשות, מחשבות, וחוויות שבנפש המשורר. על המשורר לצקת אותן מחשבות, הרגשות וחוויות לתוך כלים-של-מלים. מלאכה זו קשה ביותר לפי שאין החוויה בת-מינה של המלה. מכאן שכל שיר הוא מעין תרגום. ומכאן שכל תרגום שיר לשפה אחרת מזו בה נכתב הוא תרגום בריבוע. כלומר צעד נוסף המרחיקנו ממקור מחצבתו. אולי אין השיר אלא דרכון המעבירנו מעולם לעולם. לעולם הנפש אין גישה לאיש. מבחינה זו השיר בהתהוותו הוא כעובר הסגור ברחם. זהו עולם הנפש בבדידותה. מכאן האספקט החב-רתי שבשיר, שהוא כיד המושטת המבקשת חיבור, מבקשת חבר. מפני שאין המלה בת-מינה של החוויה, כאמור, מאכזב השיר את יוצרו לא פעם. כאשר לא ניכר בפניו חותם אותה אם קמאית שילדתה. או הופך הוא להיות למשורר כבן-חורג. כזו, זלמן שניאור כתב באחד משיריו כי מרגע שיצא השיר לרשות-הרבים היה לו לזרא.

כיוון שתמיד יש בו בשיר הדים למה שאין בו, כיוון שהוא תמיד איזון עדין בין השתיקה הגדולה לבין המלים, בה רבים הם השירים בשיבחה של השתיקה והמטילים ספק בכוחן של המלים. הגדיל בזאת באיליק שדן רבות בכך במאמר המופת שלו "גלוי וכסוי בלשון". פק-פוקיו בכוח המלה חוזרים ומהדהדים בהרבה משיריו ופנים שונות להם: כך קובל הנביא ש"קדומו בא בעץ ריקבון". כלומר שאין בכוח דבריו לעורר האזנה מצד השומעים; כך קובל המשורר ששירתו "שירה יתומה"; "בויהי מי האיש" הוא מדבר על "המלים העקרים"; ובשיר "חלפה על פני", בו מתקדש המשורר לקראת השתיקה בלשון, דומה

בהספדו בעתון "די נויה וועלט", "חיות והילדים": הוא אהב אותם, נפשו יצאה אליהם, מגע עם ילדים משך אותו בכוח נפלא. זכיתי להיות אחד מתלמידיו, אם כי מחמת מותו הפתאומי לא ליזמן רב. נתקבלתי על ידו בהמלצת הרב הראשי של וארשה, פרופ' משה שור.

כשנפטר הרב צבי פרץ חיות זכיתי להיות בין ארבעת התלמידים ששמרו על ארונו כל הלילה — תוויה בלתי נשכחת. ידי זכרו ברך.

לזו בה נתקדש ישעיהו לקראת הנבואה, מכנה המשורר את המלים "עדת קדשות" ואומר ששעה ששילח אותן היו "יונים זכות" אבל בשבון הן "עורבים מלומדי אשפות". אלא שמשורר ברגיל בוחר לשיר על השתיקה ולא לשחק. ביאליק, הנדיר והמיוחד בשירתו, נדיר ומיוחד אף בזאת שברגע ידוע בחר בשתיקה.

מאידך גיסא, מכאן גם מקור השירים הרבים על השיר ועל מלאכת השירה בכלל. בייחוד מצויים שירים מסוג זה אצל משוררים מודרניים. גבריאל פרייל, למשל, מצטיין באוצר לא-מועט של שירים כאלה. דומה שעל-ידי כך מנסה המשורר עצמו לעקוב אחר דרך גילגולו של השיר. אולי ככה מקווה הוא להצליח לעמוד על הסוד שהפך את החוויה לשיר. אולי ככה מקווה הוא להגיע לבסוף ולגעת באותו יסוד שירי חמקמק שהוא תמיד רחוק ומעבר למלים גופן, אם תרצו אקרא לו, הנשמה היתירה של השיר. אך אותה נשמה יתירה מרחפת לה אי-שם בתחום החוויה הקמאית מאחורי דלת נעולה שכל השירים שבים ומתדפקים על פתחה.

השירים על השירה פעמים הם כהגדרה עצמית של המשורר, פעמים הם מקפלים בחובם את תורת-השיר (הפואטיקה) שלו, ופעמים הם כבקשת-צידוק לעצם תופעה זו הקרויה שירה. בשירי "אל צפור שיר" (מהקובץ "אל פרוי השמש") נשאלת צפור השיר לשם מה לה כל זה, הרי קהל-מעט קהילתה, והשיר כרוך בהתייחסות רבה. השיר מסתיים במלים: "הה? אינך משיבה? כלום מעולם לא נתת דעתך לכך?!" מיעוט, או רוב, מי שלגביו השירה סם-חיים — לא יוכל בלעדית. אולם ברגיל שירה היא עניין למיעוט, על אחת כמה וכמה שעה שמדובר בשירה עברית בניו־יורק. כבר אמר קאמי שהשפה הצרפתית היא מולדתו. הדבר נכון במידה רבה לגבי כל סופר ומשורר. השפה היא כבית נייד. כמו שבלול ישאנה על שכם. כאשר החיים סביב נשלטים על-ידי שפה זרה, (לא זו בה הוא יוצר) נוצרים מתחים רבים ושונים בין שפת היום-יום לבין שפת היצירה. ריחוק מתהווה בין שני עולמות אלה. השירה יכולה, בעקבות כל זה, לצאת ניווקה או לצאת נשכרת. הכל תלוי באופי המשורר ובאופיה של שירתו. במקרהו של גבריאל פרייל, משורר עברי החי כמעט כל חייו בסביבה אמריקנית, משיב הריחוק רוח רעננה בדברים, מוסיף להם נופך מיוחד, מתקזר. ובמשהו של זרות יש תמיד גם משהו של חידוש.

בהשפעת האקלים והסביבה על השפה דן במקצת סתוי בספרו "פרקי טבע ולשון". שם עמד על כך שרבים מסופרי אירופה הכניסו מושגי אקלים הזרים ברוחם לשפה העברית. הוא מדבר על ביטויים שונים שנשתרבו לעברית ואינם תואמים לאקלים הארץ, מכורתה. כמו, למשל, הביטוי "להעמיד מישוה בצל" במובנו השלילי, בעוד שהצל בארץ חמה ויוקדת כישראל הוא דבר שבחיוב. ("בצל שדי יתלונן") אם נשוב לרגע לביאליק ולחלומותיו על ארץ שכולה קיץ, וצמאנו לשמש (שבע שמשות) ולאור, הרי כל אלה טיפוסיים הם למשורר הגולה, שיש בה מחסור בכגון אלה. בארץ ישראל יבקש אדם מחסה מפני השמש.

בראשית שנותי בניו־יורק הפכה העברית להיות בשבילי מעין אי, או מעין עיר מקלט. מין תל-אביב, או תל-קיי, עיר לבנה בנויה ריבר-עיס-ריבועים, משובצת אותיות עבריות. במשך הזמן למדתי להפריד בין עולם היצירה לעולם חיי היום-יום. אבל יש שתועה בדרכה איזו מלה זרה וצצה לה בין המשפטים העבריים, ואז אני תוהה היכול שיר שיחיה ביותר משפה אחת? ובעיני רוחי אני רואה מצעד אותיות עבריות מימין לשמאל, ומולן מצעד אותיות אנגליות משמאל לימין... קרב נטוש, ודממה. הלא אדם יכול להתקיים בכמה וכמה עולמות. מה דינו של השיר? ידועים שירים ויצירות ספרותיות שיש בתוכם ביטויים בשפות שונות, כמו הלטינית אצל ט. ס. אליוט לדוגמא, או פרק שלם שנכתב צרפתית ב"הר הקסמים" של תומס מן... ובכן? התשובה היא, מן הסתם, כי גם השיר, כמו האדם, יכול להפליג לעולמות שונים, אבל, כמו האדם, הוא גופו חייב להימצא מעוגן במקום אחד בלבד.

כאן נוגעים אנו במושגי השפיטה, הבחירה וההחלטה. שבלעדיהם אין קיום לשום אמנות. בחר משורר לכתוב בשפה מסוימת, נטל על עצמו בכל עול של נתינות. מעתה ואילך יהיה חייב בתשלום כל המסים המגיעים על-פי חוקי אותה ארץ — שפה. מותר לו לעוף או